

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับบุตรนอกสมรส¹

กันยารัตน์ บัวศรี²

สถาบันครอบครัวซึ่งถือว่าเป็นสถาบันที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสถาบันที่หล่อหลอมบุคคลเพื่อที่จะมาเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศ การสร้างครอบครัวเกิดจากการที่ชายและหญิงมาอยู่ร่วมกันเพื่อจัดตั้งหน่วยใหม่ขึ้นในสังคม ครอบครัวในสังคมไทยปัจจุบันนั้น จะมีตั้งแต่ครอบครัวที่มีขนาดใหญ่ หรือครอบครัวขยาย ซึ่งอาจจะประกอบด้วย บิดา มารดา บุตร ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา เป็นต้น หรือจะเป็นครอบครัวเดี่ยวซึ่งเป็นครอบครัวที่มีขนาดเล็ก ที่ประกอบด้วย บิดา มารดา และบุตร และการที่บุคคลมารวมตัวกันเป็นครอบครัว ก็ย่อมต้องมีความสัมพันธ์กันภายในครอบครัว มีหน้าที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น บิดา มารดา มีหน้าที่ต้องอบรมสั่งสอน อุปการะเลี้ยงดูบุตร และเมื่อบุตรเติบโตใหญ่มีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดู บิดา มารดา เช่นกัน

ปัจจุบันพบว่าการสร้างครอบครัวของบุคคลในสังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้เกิดแนวคิดใหม่ ๆ ของบุคคล เช่น การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันสมควร และขาดการป้องกันที่เพียงพอ การอยู่ร่วมกันระหว่างชายและหญิงโดยมิได้จดทะเบียนสมรสกัน เพื่อหลีกเลี่ยงพันธะหรือความผูกพันทางด้านกฎหมายและทรัพย์สิน รวมถึงปัญหาอาชญากรรมทางเพศที่ปัจจุบันนี้ได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่เป็นจุดเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดปัญหาครอบครัวและปัญหาครอบครัวที่มีความสำคัญปัญหาหนึ่งก็คือ ปัญหาในเรื่องการมีบุตรนอกสมรสนั่นเอง ซึ่งเมื่อชายหญิงอยู่ร่วมกันโดยมิได้จดทะเบียนสมรส หรือการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร โดยมิได้มีการป้องกันหรือการที่หญิงถูกประทุษร้ายทางเพศจนเกิดบุตรขึ้นมา บุตรที่เกิดขึ้นมานี้จะมีสิทธิหน้าที่หรือความสัมพันธ์อย่างไร กับบิดาและมารดาของตนเองหากว่าบุตรที่เกิดมานั้นเป็นบุตรนอกสมรส

บุตรนอกสมรสได้มีการให้ความหมายเอาไว้หลายความหมายไม่ว่าจะเป็น เด็กที่เกิดในขณะที่บิดาและมารดามิได้ทำการสมรสกัน เมื่อมีเด็กเกิดมาไม่ว่าอย่างไรก็ตาม ถือว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของมารดาเสมอ แต่เด็กจะเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของบิดาได้ก็ต่อเมื่อบิดามารดาได้ทำการสมรสกันในเวลา ก่อนเด็กเกิด ซึ่งบุตรนอกสมรสอาจจะได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคตามหลักสิทธิมนุษยชน โดยมีสิทธิในการรับมรดกจากบิดาด้วย หรืออีกความหมายคือลูกที่

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับบุตรนอกสมรส โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ประเสริฐ ตั่นศิริ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร. ปภาสรี บัวสุวรรณและรองศาสตราจารย์ ดร. กัลยา ตั่นศิริ

²นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดรังสิต) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เกิดนอกการสมรส ลูกนอกกฎหมาย บุตรโดยธรรมชาติ หรือเด็กที่เกิดจากบิดามารดาไม่ได้ทำการสมรสกัน ให้ถูกต้องตามกฎหมายในเวลาที่เกิด ซึ่งโดยสรุปก็คือบุตรนอกสมรสเป็นบุตรที่เกิดมาโดยที่บิดาและมารดาไม่ได้ทำการสมรสกันให้ถูกต้องตามที่กฎหมายกำหนดไว้ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม

ในขณะที่เดียวกันมีความต้องการให้การคุ้มครองบุตรไม่ว่าจะเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายหรือบุตรนอกสมรสอย่างเป็นสากล เพื่อมิให้เป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุตรนอกสมรสและเป็นการขัดต่ออนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิเด็กที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีด้วยและปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนซึ่งออกโดยองค์การสหประชาชาติที่ประเทศไทยก็เข้าร่วมเป็นสมาชิก ซึ่งปฏิญญาสากลดังกล่าวถือเป็นข้อแนะนำแนวทางที่วางหลักเรื่องเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไว้อย่างเป็นสากล โดยปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (The Universal Declaration of Human Right) ได้กล่าวเกี่ยวกับสิทธิของเด็กเอาไว้ว่า มารดาและเด็กชอบที่จะได้รับการดูแล และความช่วยเหลือเป็นพิเศษ เด็กทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นบุตรในหรือนอกสมรสก็ย่อมได้รับความคุ้มครองทางสังคมเช่นเดียวกัน

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าปัจจุบันจะมีความพยายามในการคุ้มครองบุตรซึ่งอยู่ในฐานะบุตรนอกสมรสเพียงใดก็ยังพบว่า กฎหมายยังเกิดช่องว่างจนทำให้เกิดเป็นปัญหาในทางกฎหมายเกี่ยวกับบุตรนอกสมรสอยู่ อันเป็นผลให้เกิดการบุตรนอกสมรสไม่ได้รับการรับรองและคุ้มครองเท่าที่ควร ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้ทำการค้นคว้าถึงประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับบุตรนอกสมรส พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

ประเด็นที่หนึ่ง ปัญหาเกี่ยวกับสถานะของชายหญิงกับความเป็นสามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมาย ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1457 กำหนดให้การสมรสที่จะมีผลตามกฎหมายมีแต่เฉพาะในการจดทะเบียนสมรสเท่านั้น หมายความว่า การสมรสที่จะทำให้ชายและหญิงมีสถานะเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายจะต้องทำการจดทะเบียนสมรสต่อหน้านายทะเบียนแล้วเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่การสมรสไม่จำเป็นต้องจดทะเบียนสมรส เพียงแต่ชายหญิงและบิดามารดายินยอมโดยการแสดงเจตนาผูกพันตนปฏิบัติตามประเพณีศาสนาต่อหน้าสาธารณชน ก็ถือได้ว่าทั้งสองประสงค์ที่จะเป็นสามีภริยากันแล้ว ทำให้เห็นว่ากฎหมายในอดีตไม่ได้ให้ความสำคัญกับรูปแบบของการสมรสมากไปกว่าความประสงค์ที่แท้จริงของการสมรส หากแต่ว่าปัจจุบันเรามักจะพบว่าสังคมการสร้างครอบครัวได้เปลี่ยนไป มีการสร้างครอบครัวที่อยู่กินกันฉันสามีภริยาโดยไม่ได้อาศัยจดทะเบียนสมรสอยู่โดยทั่วไป หากแต่ว่าความตกลงอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยานี้ไม่ส่งผลให้ทั้งสองคนเป็นสามีภริยากันโดยชอบด้วยกฎหมาย ทำให้ทั้งคู่ไม่มีสิทธิและหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันก็อาจจะส่งผลกระทบต่อการใช้สิทธิบางประการได้ แต่ในทางกฎหมายก็ไม่ได้บังคับว่าความต้องการในการสมรสอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยา จะต้องมาจดทะเบียนสมรสต่อหน้านายทะเบียนถ้าหากไม่ปฏิบัติตามบทกฎหมายดังกล่าวจะถือว่าการสมรสจะสิ้นสุดลง

ความสำคัญของการเป็นสามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมายนอกจากจะมีความสำคัญที่สามีภริยาสามารถมีสิทธิและหน้าที่ระหว่างกันและสามารถเรียกร้องสิทธิอันพึงจะได้รับของตนได้แล้วนั้น ที่มี

ความสำคัญเป็นอย่างมาก คือการส่งผลต่อบุตร หากว่าบุตรเกิดมาในครอบครัวที่บิดามารดาเป็นสามีภริยา โดยชอบด้วยกฎหมายแล้วนั้น ก็จะถือว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของทั้งบิดาและมารดา แต่ถ้าหากว่าบุตรเกิดมาในครอบครัวที่บิดาและมารดาไม่ได้เป็นสามีภริยาที่ชอบด้วยกฎหมายบุตรคนดังกล่าวก็จะถือว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของมารดาแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น ฉะนั้นแล้วสถานะของชายหญิงในความเป็นสามีภริยากัน โดยชอบด้วยกฎหมาย จึงมีความสำคัญอย่างมากไม่ใช่แต่เฉพาะสำหรับชายและหญิงเองเท่านั้น หากแต่กับบุตรก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน

ประเด็นที่สอง ปัญหาเกี่ยวกับสถานะของบุตรนอกสมรสกับบิดา การที่มารดาซึ่งถือเป็นมารดาโดยชอบด้วยกฎหมายของบุตรอยู่เสมอ มารดาและบุตรจึงมีสิทธิและหน้าที่ที่พึงต้องปฏิบัติต่อกัน ความเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของบิดานั้นอาจเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อบิดาได้จดทะเบียนสมรสกับมารดาในภายหลัง หรือบิดาได้จดทะเบียนรับรองบุตร หรือศาลมีคำพิพากษาว่าเป็นบุตร ตามบทบัญญัติมาตรา 1547 ซึ่งเกิดตามความประสงค์ของบิดาและมารดาเท่านั้น ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วการคุ้มครองเด็กที่เกิดมาควรเป็นการคุ้มครองเพื่อประโยชน์ของบุตรอย่างแท้จริง แตกต่างจากบุตรซึ่งเกิดจากการสมรสที่เป็นโมฆะหรือโมฆียะที่กฎหมายมีข้อสันนิษฐานเพื่อเป็นประโยชน์แก่บุตร โดยมีให้นำเอาความไม่สมบูรณ์ของการสมรสมาเป็นโทษแก่บุตร โดยเด็กที่เกิดจากการสมรสที่เป็นโมฆะหรือโมฆียะดังกล่าวกฎหมายให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของบิดา ทั้งที่การสมรสดังกล่าวมิได้มีผลสมบูรณ์ แต่กฎหมายกลับให้ความคุ้มครองบุตรเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมาย ในทางกลับกันการที่เด็กเกิดมาแต่บิดามารดาได้จดทะเบียนสมรสกันถูกต้องตามกฎหมายกลับต้องเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของมารดาเท่านั้น ทั้งที่บิดาและมารดาอาจมีเหตุผลบางประการในการที่ไม่ได้จดทะเบียนสมรสกัน แต่มิใช่ว่าจะไม่มีเจตนาที่ต้องการสร้างครอบครัวร่วมกัน ผลของการที่บิดาและมารดาได้ทำการสมรสกันดังกล่าวกลับส่งผลต่อบุตรอย่างไม่เป็นธรรม เป็นเรื่องที่เด็กไม่ได้รับความเสมอภาคในทางกฎหมาย ถูกเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมทำให้ไม่สอดคล้องกับความต้องการในการที่จะคุ้มครองบุคคลตามแนวความคิดด้านสิทธิมนุษยชนที่นานาอารยประเทศให้การรับรองอยู่

ประเด็นที่สาม ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ระหว่างบุตรนอกสมรสกับบิดามารดา ในกรณีสิทธิและหน้าที่ระหว่างมารดากับบุตรตามกฎหมายไทยนั้นย่อมไม่เป็นปัญหาเพราะไม่ว่าอย่างไรเด็กซึ่งเกิดมาก็ย่อมเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของมารดาเสมอ สามารถนำบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ระหว่างบิดามารดากับบุตรมาใช้บังคับได้ แต่สำหรับบิดาแล้วต้องมาพิจารณาถึงความเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของบิดาว่าเด็กเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของบิดาหรือไม่ บิดาได้ทำการรับรองบุตรหรือไม่ หรือแม้แต่การรับรองบุตรโดยพฤติการณ์ซึ่งมิได้ทำให้บุตรนอกสมรสมาเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายได้ แต่บุตรนอกสมรสนั้นจะมีสิทธิและหน้าที่เพียงใด แต่อย่างไรก็ตามกฎหมายมิได้ให้ความสำคัญแก่การรับรองบุตรเท่าที่ควร เพราะการรับรองบุตรมีอยู่ไม่กี่วิธีเมื่อบุตรนอกสมรสมิได้เป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของบิดาแล้วนั้นก็ย่อมไม่

สามารถนำบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ระหว่างบิดามารดากับบุตรมาใช้บังคับได้ ทั้งที่หลักกฎหมายสากลในปัจจุบันส่งเสริมให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างบุตรชอบด้วยกฎหมายและบุตรนอกสมรส อีกทั้งการที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยก็มีบทบัญญัติในเรื่องของสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และการไม่เลือกปฏิบัติ เป็นการดีที่จะส่งเสริมให้บุตรนอกสมรสได้รับสิทธิ และมีหน้าที่ตามกฎหมายที่สามารถปฏิบัติได้อย่างบุตรชอบด้วยกฎหมาย แต่ในความเป็นจริงแล้วนั้นยังพบว่า มีสิทธิ หรือหน้าที่บางประการที่กฎหมายยังจำกัดสิทธิกับบุตรนอกสมรสมิให้สามารถกระทำได้ ถือว่าเป็นการไม่เป็นธรรมแก่บุตรนอกสมรสเลย ซึ่งในหลักความเป็นจริงนั้นการที่เด็กเกิดมาเป็นบุตรนอกสมรสมิใช่เป็นความผิดของเด็กแต่อย่างใด หากแต่เป็นเพราะการกระทำของบิดา มารดานั่นเอง

จากการค้นคว้าปัญหากฎหมายเกี่ยวกับบุตรนอกสมรสตามประเด็นปัญหาต่าง ๆ ทั้ง 3 ประเด็นปัญหา ผู้ศึกษาขอเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังต่อไปนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับสถานะของชายหญิงกับความเป็นสามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมาย

ควรมีการออกกฎหมายใหม่ที่เป็นารรับรองและคุ้มครองสถานะของบุคคลใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นบุคคลต่างเพศกันหรือแม้แต่บุคคลเพศเดียวกันอย่างเช่นที่ในต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศฝรั่งเศสที่ออกกฎหมายมาเป็นการเฉพาะ เพื่อให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิแก่บุคคลที่อยู่ร่วมกันโดยมิได้จดทะเบียนสมรส ให้ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย การใช้ชีวิตสร้างครอบครัวของบุคคลเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่รัฐไม่ควรก้าวก่าย อีกทั้งการจดทะเบียนสมรสตามมาตรา 1457 ก็ไม่ได้มีกฎเกณฑ์เป็นการบังคับให้ต้องทำ หากไม่กระทำแล้วจะถือว่าการอยู่ร่วมกันของคู่รักจะเป็นโมฆะไปด้วย และประกอบกับปัจจุบันการสร้างครอบครัวของบุคคลได้เปลี่ยนแปลงไป พบว่ามีการอยู่ร่วมกันโดยมิได้จดทะเบียนสมรสเป็นจำนวนมาก เพื่อให้เป็นการสอดคล้องกับลักษณะสังคม และเป็นการให้ความคุ้มครองความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวและเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยรวม จึงควรเพิ่มเติมบทกฎหมายเกี่ยวกับรูปแบบของการเป็นสามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมายที่มากกว่าแค่การจดทะเบียนสมรสต่อหน้านายทะเบียน ไม่ว่าจะเป็นการทำข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน หรือการจะทะเบียนความสัมพันธ์ หรือแม้แต่การให้ความยอมรับในการอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาของบุคคลที่ได้อยู่ด้วยกันอย่างเช่นในต่างประเทศ เพราะแท้จริงแล้วเจตนาสูงสุดของการสร้างครอบครัวมิใช่การจดทะเบียนสมรส แต่เป็นการที่ชายและหญิงต้องการจะอยู่ร่วมกัน ใช้ชีวิตร่วมกัน และดูแลกันไปจนตลอดชีวิตนั่นเอง

2. ปัญหาเกี่ยวกับสถานะของบุตรนอกสมรสกับบิดา

ควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติมาตรา 1547 ในเรื่องการรับรองบุตรโดยนิตินัย ควรจะต้องเป็นแบบที่ง่ายต่อการจดทะเบียนรับรองบุตรในปัจจุบัน โดยเพิ่มเติมจากเดิมที่การรับรองบุตรสามารถกระทำได้โดยการจดทะเบียนสมรสกันของบิดามารดาในภายหลัง หรือการจดทะเบียนรับรองบุตร หรือศาลมีคำพิพากษาว่าเป็นบุตร ให้เพิ่มการรับรองบุตรของบิดาจากการที่บิดาตามความเป็นจริงได้ทำการ

รับรองบุตรไว้ในสูติบัตร หรือทำคำรับรองบุตรเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อการรับรองบุตรสามารถกระทำได้ โดยง่ายสถานะระหว่างบิดากับบุตรนอกสมรสจะมีการเปลี่ยนแปลงได้โดยง่ายเช่นกัน เพื่อให้เป็นการคุ้มครองประโยชน์ของบุตรอย่างสูงสุด โดยเฉพาะสำหรับบุตรนอกสมรสที่จะได้เปลี่ยนสถานะเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของบิดา ดังนั้นการรับรองบุตรควรมีวิธีการในการรับรองบุตรที่หลากหลายและสามารถกระทำได้โดยง่าย โดยให้คำนึงถึงประโยชน์ของบุตรเป็นลำดับเป็นเรื่องสำคัญ

3. ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ระหว่างบุตรนอกสมรสกับบิดามารดา

ควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติของกฎหมายให้กฎหมายสามารถเข้าไปรับรองสิทธิและหน้าที่ที่บุตรนอกสมรสและบิดามารดาจะต้องปฏิบัติต่อกันได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอำนาจปกครองบุตรที่แม้ว่าบิดาจะไม่มีอำนาจปกครองบุตรเพราะมิใช่บิดาโดยชอบด้วยกฎหมาย แต่ให้กฎหมายมีข้อยกเว้นว่าบิดาอาจมีอำนาจปกครองบุตรได้ในกรณีที่กฎหมายกำหนดให้มีอำนาจปกครองบุตรเอาไว้ ส่วนในเรื่องการอุปการะเลี้ยงดูบุตรนอกสมรสนั้น ควรจะเปลี่ยนแนวความคิดใหม่ เป็นให้สิทธิแก่บุตรนอกสมรสที่จะรับการอุปการะเลี้ยงดูจากบิดาที่รับรองตนโดยพฤตินัยแล้ว ให้มีความเท่าเทียมกับสิทธิของบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายโดยทำการเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1564 วรรคท้าย ดังนี้

“บิดาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย จำต้องให้การอุปการะเลี้ยงดูบุตรนอกสมรสของตน ถ้าได้ความว่าบิดานั้นได้รับการรับรองโดยพฤตินัยแล้ว หรือบิดาได้ยอมรับเป็นลายลักษณ์อักษรว่าเด็กนั้นเป็นบุตรของตน” ซึ่งจากการเพิ่มเติมวรรคท้ายของมาตรา 1564 นั้น จะทำให้บุตรนอกสมรสที่บิดารับรองโดยพฤตินัยแล้วมีสิทธิได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบิดาของตน ทั้งนี้ควรมีการเพิ่มบทบัญญัติในการให้ความคุ้มครองบุตรนอกสมรสที่บิดาทำการรับรองแล้วอย่างเท่าเทียมกับบุตรชอบด้วยกฎหมาย เพราะการรับรองของบิดาเป็นเสมือนการยืนยันที่บิดาต้องการจะปฏิบัติในเรื่องสิทธิและหน้าที่ระหว่างตนกับบุตรนอกสมรสของตนเอง

ทั้งนี้ การที่กฎหมายมีบทบัญญัติในการกำหนดให้บิดามีสิทธิและหน้าที่ต่อบุตรนอกสมรส โดยผลของกฎหมายในบางประการได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนสถานะของบุตรนอกสมรสเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายเป็นการลดภาระของมารดาอีกทางหนึ่ง เพราะตามกฎหมายแล้วกำหนดให้ความเป็นมารดาชอบด้วยกฎหมายของบุตรนั้นคงมีอยู่เสมอนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- กมลวรรณ อยู่วัฒนะ. “ปัญหาเกี่ยวกับสถานะและการคุ้มครองบุตรที่เกิดจากชายหญิงที่อยู่กิน
กันสามีกิรียา.” คุษฎีนิพนธ์นิติศาสตรคุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2560.
- ณัชพงษ์ สำราญ. “กฎหมายครอบครัวสำหรับคู่รักเพศเดียวกัน Family Law for Same Sex Couples”.
วารสารวิชาการ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ปีที่ 11. ฉบับที่ 1 (มิถุนายน 2562).
- ประสพสุข บุญเดช. หลักกฎหมายครอบครัว. พิมพ์ครั้งที่ 20 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2563)
- ไชยยศ เหมะรัชตะ. กฎหมายว่าด้วยสัญญา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2539
- ไพโรจน์ กัมพูสิริ. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว. พิมพ์ครั้งที่ 9
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560)
- สมชาย กษิติประดิษฐ์. กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2558)